

Til Folketingets Miljø – og Fødevareudvalg
samt
Folketingets Kulturudvalg

Den 17. maj 2020

Dansk Møllerforening, Historiske Huse og Kulturmiljøråd Fyn udtrykker bekymring over manglende hensyntagen til kulturhistoriske interesser ved gennemførelse af vandløbsprojekter, herunder anmodning om beskyttelse af de sidste intakte danske vandmøller

Problematikken omkring bevaring af vandmøller, kontra gennemførelse af vandløbs-restaureringsprojekter, er et emne som vi i Dansk Møllerforening, Historiske Huse og Kulturmiljøråd er meget bekymret over.

Med udgangspunkt i denne bekymring, har Folketingsmedlem Kristian Pihl Lorentzen dannet den såkaldte "Møllegruppe", bestående af repræsentanter fra Dansk Møllerforening, Historiske Huse, møllejere og danske museer. Møllegruppen arbejder fagligt og politisk med kapacitetsopbygning og vidensdeling om problematikker for historiske vandmøller.

Centrale problematikker er følgende:

1. Den danske lovgivning for bygningsfredning yder beskyttelse for bygninger, men ikke de kulturhistoriske værdier der er knyttet til bygninger, som for eksempel intakte og fungerende mølleværker. Det betyder, at flere af de fredede vandmøller udelukkende består af bygninger, der kaldes møller, men som ikke indeholder mølleværker.
2. Kulturhistoriske interesser og værdier har ikke været inddraget i Vandplanarbejdet i Danmark. Der er ingen kulturhistoriske vurderinger og analyser i de omfattende basisanalyser, der ligger til grund for vandplanerne. Dette betyder, at de kulturhistoriske interesser ved vandløbene er blevet tilsidesat i fortryllende grad. Der mangler ressourcer til udarbejdelse af national oversigt over væsentlige kulturarvsinteresser ved vandløbene.

I det følgende vil disse problematikker blive uddybet.

Grunden til dette, er den problematik, at stort set ingen vandmøller tilsyneladende anses for at udgøre en så væsentlig kulturhistorisk interesse, at vandløbslovens § 37 eller Vandrammedirektivets Guidance Nr. 4 har kunnet tages i anvendelse ved de projekter, der hidtil har været gennemført.

I forarbejdet til Vandrammedirektivet, har Europa Kommissionen gjort det muligt for de enkelte nationalstater, at varetage egne kulturhistoriske interesser. Det er således muligt at udtage vandløbsstrækning ved fredede og bevaringsværdige samt funktionelle vandmøller af vandplanarbejdet, med henvisning til, at her er væsentlig kulturarv.

Dette står i "Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/EC). Guidance document no. 4. Identification and Designation of Heavily Modified and Artificial Water Bodies" på side 42, hvor det anføres, at vandløbsstrækninger ved for

eksempel kulturhistoriske vandmøller kan kategoriseres som stærkt modificerede vandløbsstrækninger, og dermed udtages af vandplanarbejdet. Tilsyneladende er denne del af vandrammedirektivet ikke implementeret i Danmark, idet ingen vandløbsstrækninger ved historiske vandmøller er kategoriseret som stærkt modificeret, undtagen Mølleåen i Nordsjælland. I den øvrige del af landet, er der kan få vandløbsstrækninger, der er udtaget med henvisning til hensynet til, at der på strækninger er væsentlig kulturarv. Fredede vandmøller er kategoriseret som kulturarv af national betydning, og Dansk Møllerforening mener, at i det mindste strækninger ved fredede og intakte vandmøller, bør kunne udtages med henvisning til, at der her er væsentlig kulturarv. Det er bare ikke sket, og der er i 2020 kun få intakte, fredede vandmølleanlæg tilbage i Danmark.

I svar på spørgsmål nr. 649 (MOF alm. Del) til Miljøministeren, på hvilke danske vandløbsstrækninger, der er udpeget som kunstige eller stærkt modificerede, på baggrund af eksistensen af en kulturhistorisk, bevaringsværdig vandmølle, er der angivet en række vandløb.

Kulturministeren oplyser, at der er udpeget 6 vandløbsstrækninger i Danmark. Disse skulle, ifølge Kulturministeren indeholde vigtige og særligt bevaringsværdige vandmøller.

I gennemgang af de nævnte vandløbsstrækninger har Dansk Møllerforening optalt 3 intakte vandmøller, og 4 delvis intakte vandmøller. Listen indeholder 8 bygningsfredede møllebygninger. Ved 3 vandløb er der ingen særlige forhold, der taler for at etablering af omløbsprojekt ikke kunne etableres, idet der ikke er bevaret vandmøller med mølleværker – men kun bygninger i anden anvendelse.

Følgende skema viser oversigt over de nævnte vandløb og vandmøller:

Vandløb / kommune	Vandmølle	Status bygningsfredning	Status mølleværk
Mølleåen / Lyngby-Taarbæk / Rudersdal	Frederiksdal	Ingen bygning	Mølleværk ikke bevaret
	Lyngby Nordre	Bygningsfredet	Intakt mølleværk
	Lyngby Søndre	Ikke bygningsfredet	Mølleværk delvis intakt
	Fuglevad	Bygningsfredet	Mølleværk ikke bevaret
	Brede	Bygningsfredet	Mølleværk ikke bevaret
	Ørholm	Ikke bygningsfredet	Mølleværk ikke bevaret
	Nymølle	Ikke bygningsfredet	Mølleværk ikke bevaret
	Stampen	Ikke bygningsfredet	Mølleværk nedtaget
	Raadvad	Bygningsfredet	Mølleværk ikke bevaret
	Strandmøllen	Ikke bygningsfredet	Moderne elproduktion
Kærs Mølleå / Østerå / Aalborg Kommune	Kærs Mølle	Ingen bygning	Mølleværk ikke bevaret
	Gammelmølle	Ingen bygning	Mølleværk ikke bevaret
Femmøller Mølleå / Syddjurs	Overmølle	Ikke bygningsfredet	Mølleværk ikke bevaret
	Kerris	Ikke bygningsfredet	Mølleværk delvis intakt
	Glads	Ikke bygningsfredet	Mølleværk ikke bevaret
	Skovmøllen	Ikke bygningsfredet	Mølleværk delvis intakt
Tørning Mølle Å / Haderslev	Tørning	Bygningsfredet	Intakt mølleværk
	Christiansdal	Bygningsfredet	Intakt mølleværk
Drabæks Mølle Å / Kolding	Drabæks	Bygningsfredet	Mølleværk ikke bevaret
Silke Å / Faaborg-Midtfyn	Brahetrolleborg	Bygningsfredet	Mølleværk ikke bevaret

Bemærkninger i øvrigt:

Kærs Mølleå / Øster å: Aalborg Kommune har gennemført byudviklingsprojekt med genåbning af Østerå, herunder klimatilpasning / afledning af regnvand.

Silke Å: Faaborg-Midtfyn Kommune gennemfører her EU- støttet projekt om bevaring af Tykskallet Malermusling.

Dansk Møllerforening, Historiske Huse og KulturmiljørådFyn er forundret over, at der i opgørelsen over vandløbsstrækninger med vandmøller af væsentlig kulturhistorisk interesse, ikke er inddraget de 10 sidste intakte, fungerede vandmøller, som er oplistet herunder:

Dansk Møllerforenings, Historiske Huse og KulturmiljørådFyn har følgende forslag til vandmøller med særlige kulturhistoriske interesser, hvor vandløb bør karakteriseres som stærkt modificerede.

Vandløb	Kommune	Vandmølle	Bygningsfredet	Udvidet fredning	Mølleteknisk anlæg status	Bemærkninger
Vindinge Å	Nyborg	Grønne Mølle	Ja		Bygning med intakt mølleværk	Intakt med overfaldshjul
Ørbæk Å	Nyborg	Lille Mølle	Ja	Ja	Bygning med intakt mølleværk	Intakt med to overfaldshjul
Kongeåen	Vejen	Knag Mølle	Ja	Ja	Bygning med intakt mølleværk	Intakt med underfaldshjul
Vejstrup Å	Svendborg	Vejstrup Mølle	Ja	Ja	Bygning med intakt mølleværk	Intakt med to overfaldshjul
Rislebæk	Faaborg-Midtfyn	Kaleko Mølle	Ja	Ja	Bygning med intakt mølleværk	Intakt med to overfaldshjul
Nørreå	Viborg	Karmark Mølle	Ja	Ja	Bygning med intakt mølleværk	Intakt med overfaldshjul
Horne Mølle Å	Faaborg-Midtfyn	Grubbe Mølle	Ja	Ja	Bygning med intakt mølleværk	Intakt med overfaldshjul
Pulsbæk	Brønderslev	Dorf Mølle	Ja	Ja	Bygning med intakt mølleværk	Intakt med turbine
Onsild Bæk	Mariagerfjord	Fyrkat Mølle	Ja	Nej	Bygning med intakt mølleværk	Intakt med overfaldshjul
Røde Mølle Å	Nordfyns	Røde Mølle	Ja	Nej	Bygning med intakt mølleværk	Intakt med overfaldshjul

Følgende vandmøller / værker er udtaget jfr. "Vejledning til kommuner og vandråd. Om arbejdet med forslag til indsatsprogrammet for vandløbsindsatsen 2021-2027. Udgivet af Miljø- og Fødevarerministeriet - november 2019". Udtagelse er sket, med henvisning til, at etablering af omløbsprojekt vil være forbundet med for store økonomiske omkostninger.

Vandløb	Kommune	Vandmølle	Bygningsfredet	Udvidet Fredning	Mølleteknisk anlæg status	Bemærkninger
Ørbæk Å	Nyborg	Sulkendrup	ja			
Gudenåen	Viborg	Tangeværket	Ja	Ja	Bygning med intakt mølleværk	Intakt med turbine
Storå	Holste-bro	Holstebro Højspændingsværk				

Ved vandplanarbejdet i Danmark, har man i en kulturhistorisk optik fuldstændigt tilsidesat hensynet til kulturarvsinteresser, og end ikke gennemført nationale analyser, så der er kendskab til, hvilken væsentlig kulturarv der er.

Arbejdet med den tredje vandplanperiode er godt i gang, og herunder også Miljøministeriets fastsættelse af målkrav om, hvor det ønskes, at de lokale kommuner gennemfører vandløbsprojekter for fjernelse af fysiske spærringer.

Grundlaget for dette arbejde er mange grundige analyser af forhold, der har betydning for vandføring, flora og fauna.

Desværre mangler der stadigvæk ordentlige og grundige nationale danske analyser af den kulturarv, der knytter sig til vandløbene. Vi ved reelt ikke, hvilke vandmøller vi har, hvad de indeholder og hvilken tilstand de er i. Vi har en formodning, og mener at vide noget og have kendskab til de vigtigste vandmøller. Men reelt ved vi det ikke, da der ikke forligger en opdateret national gennemgang. Bortset fra nu ældre, analyser i det tidligere Fyns Amt, samt A. Jespersens arbejder tilbage fra 1981, er der ingen viden på nationalt niveau.

Vi finder det urimeligt, at vandplanarbejdet fortsættes uden denne viden. Hver gang et vandløbsprojekt gennemføres, er der risiko for, at væsentlige kulturhistoriske interesser tilsidesættes, idet det nationale overblik og prioritering mangler. Forespørgsel til et lokalt museum er ikke godt nok, idet de lokale museumsmedarbejdere ikke har noget datamateriale eller nogen national viden eller prioritering at forholde sig til.

Ydermere har det i forbindelse med flere projekter vist sig, at det ikke er muligt for hverken en kommune, et museum og en ejer af en vandmølle, at trænge igennem med argumentation om, at kulturhistoriske interesser bør gå forud for vandløbsinteresser. Afgørelsen fra Miljø- og Fødevarerklagenævnet fra 19. marts 2019 om Gundestrup Mølle er eksempel på dette.

Ved nogle vandmøller, har der i vandplanarbejdet ikke været krav om fjernelse af fysisk spærring, og dette er typisk ved kildemøller, hvor der opstrøms ikke er vandløb egnet til smolt.

En række fredede vandmøller er foreløbigt udtaget af vandplanarbejdet. Det er sket ved, at ejerne har modtaget et brev, hvor den lokale kommune anfører, at vandmøllestedet er

midlertidigt udtaget, og at dette er sket med henvisning til, at etablering af omløb det pågældende sted, vil være for omkostningstungt.

Vi finder det naturligvis positivt, at en række vandmøller er undtaget fra etablering af omløb, men måden det er sket på er ikke tilfredsstillende. Vandmøller med væsentlige kulturhistoriske interesser skal ikke kun udtages midlertidigt, med henvisning til økonomiske forhold. Det er nødvendigt, at de vandmøller, der er kulturhistorisk væsentlige udtages fra vandplanarbejdet, med henvisning til at de er væsentlig kulturarv.

Der mangler ressourcer til udarbejdelse af en oversigt over, hvilke vandmøller der udgør væsentlig kulturarv, og hvor der er grundlag for at udpege de pågældende vandløbsstrækninger som væsentligt modificeret. Det samme gælder naturligvis de øvrige kulturhistoriske værdier ved vandløbene, som også mangler i hele grundlaget for vandplanerne: voldgrave, broer, vadesteder, engvandingsanlæg, mv. Set i lyset af budgettet på 550 mio. kr. til projekter i den kommende vandplanperiode, forekommer det mærkværdigt, at der ikke er afsat et beløb til varetagelse af kulturhistoriske interesser. Vi foreslår, at der etableres et nationalt projekt, der skal sikre denne registrering af vandmøller og anden væsentlig kulturarv ved vandløbene. Ligeledes skal det sikres, at der indtræder fagligt kompetente kulturhistoriske repræsentanter i alle vandråd.

Vandplanarbejdet i Danmark fortsættes med udformindsket styrke, hvilket blandt andet ses i målsætningerne om fortsat fjernelse af fysiske spærringer, som ses under én kam. Der ingen differentiering i kategorien "fysiske spærringer" i vandløb, og det betyder, at der slet ikke tages tilstrækkeligt hensyn til de kulturhistoriske værdier. Der er fjernet spærringer ved rigtig mange vandmøller, hvor dette har været uden væsentlig betydning for kulturarven. Men nu er vi altså nået til en situation, hvor der er omkring 10 fredede intakte vandmøller tilbage i Danmark. Vi anmoder om, at vandløbsstrækninger ved disse vandmøller kategoriseres som stærkt modificeret, således at vandmøllekanallegene kan bevares i intakt form. Vi håber, at vores henvendelse vil blive taget til efterretning, og at betragtningerne kan inddrages i det aktuelle arbejde med vandplanerne. Er der spørgsmål og brug for yderligere oplysninger, bidrager vi naturligvis gerne ved henvendelse.

Vi vil meget gerne på et foretræde redegøre for problematikken omkring det aktuelle vandplanarbejde og hensynet til bevaring af den kulturarv, der er ved vandløbene.

Med venlig hilsen

Susanne Jervelund,
Formand
Dansk Møllerforening
Grubbemøllegården 8A
5600 Faaborg
21 73 67 18
jervelund@gmail.com
danskmoellerforening.dk

Birthe Iuel,
Præsident
Historiske Huse
Borgergade 111
1300 København K
40 85 37 39
bi@historiskeuse.dk
historiskehuse.dk

Ellen Warring,
Museumsinspektør.
Odense Bys Museer og KulturmiljørådFyn
Overgade 48
5000 Odense C
65 51 46 93
ecmw@odense.dk
museum.odense.dk

Vedlagt:

Liste over vandmøller, som Dansk Møllerforening, Historiske Huse og KulturmiljørådFyn mener bør udtages fra vandplanarbejdet.

Liste over vandmøller, som Dansk Møllerforening, Historiske Huse og Kulturmiljøråd Fyn mener bør udtages fra vandplanarbejdet

Oversigten er koncentreret om vandmøllesteder, hvor der, så vidt Dansk Møllerforening har kendskab til, endnu ikke er etableret faunapassage.

1. Liste over fredede vandmøller, som SKAL udtages af vandplanarbejdet med henvisning til, at de er væsentlig kulturarv (og ikke blot med henvisning til, at et eventuelt faunapassageprojekt aktuelt anses for at være forbundet med for store omkostninger)
2. Herudover er det et antal ikke-fredede vandmøller / værket, hvor status muligvis er god eller fungerende. Disse bør også friholdes fra vandplanarbejdet indtil der foreligger en national analyse af kulturarven ved vandløb, herunder en møllesagkyndig prioritering af vandmøller.

1. Liste over bygningsfredede vandmøller

Lille Mølle	Lillemøllevej 14, Refsvindinge, 5853 Ørbæk	Nyborg Kommune	Fredet 1954 og omgivelser 2012
Bundsbæk Mølle	Bundsbækvej 27, Dejbjerg, 6900 Skjern	Ringkøbing-Skjern Kommune	Fredet 1977 og omgivelser 2012
Grubbe Mølle	Grubbemøllegården 2, 5600 Faaborg	Faaborg-Midtfyn Kommune	Fredet 1997 og omgivelser fredet 2012
Grønne Mølle	Grønne Møllevej 2, 5540 Ullerslev	Nyborg Kommune	Fredet 1989 med omgivelser
Harridslevgård Vandmølle	Assensvej, 5400 Bogense	Nordfyns Kommune	Fredet 1918, udvidet 1991
Kaleko Mølle	Prices Havevej 38, 5600 Faaborg,	Faaborg-Midtfyn Kommune	Fredet 1944 og omgivelser fredet 2004
Karmark Mølle	Karmark Møllevej 2, 8850 Bjerringbro	Viborg Kommune	Fredet 1959 og omgivelser 2011
Knag Mølle	Knagmøllevej 8, 6630 Rødding,	Vejlen Kommune	Fredet 1959 og omgivelser 2011
Vejstrup Mølle	Vejstrup Vandmølle 1, 5882 Vejstrup	Svendborg Kommune	Fredet 1959 og omgivelser fredet 2012
Arreskov Mølle	Arreskovvej 27, Øster Hæsing, 5600 Faaborg	Faaborg-Midtfyn Kommune	Fredet 1990
Dorf Vandmølle	Storskovvej 38, Dorf, 9330 Dronninglund	Brønderslev Kommune	Fredet 1999
Hjerritsdal Mølle	Hjerritsdalvej 3, 9500 Hobro	Mariagerfjord Kommune	Fredet 1959
Klostermølle	Klostermøllevej 48, Voerladgaard, 8660 Skanderborg	Skanderborg Kommune	Fredet 1989
Røde Mølle	Blæsbjergvej 19, Bredbjerg,	Nordfyns Kommune	Fredet 1954
Slusegårds Mølle	Strandvejen 10, Pedersker, 3720 Aakirkeby	Bornholms Kommune	Fredet 1959
Fredede elproducerende værker			
Christiansdal Elværk	Christiansdalvej 50, 6500 Vojens	Haderslev Kommune	Fredet 2001

Harte Højspændingsværkværket	Alpedalsvej 107 A, 6000 Kolding	Kolding Kommune	Fredet 2002
Tangeværket	Bjerringbrovej 54, 8850 Bjerringbro	Silkeborg Kommune	Fredet 2007 Omgivelser 2007

2. Vandmøller og værket (ikke fredede), som skal friholdes fra vandplanarbejdet indtil der foreligger en national analyse og kulturhistorisk prioritering.

Der er behov for en gennemgang af danske vandmøller og vandkraftværket, herunder disse vandmøller/ værker for kendskab til status af molinologisk værdi, samt vurdering af tilstand og kulturhistorisk værdi, samt vurdering af status for vandtekniske anlæg.

Bramstrup Mølle	Bramstrup 1, 5792 Årslev	Odense Kommune
Bøstrup Mølle	Bøstrupvej 5, 8870 Langå	Favrskov Kommune
Daugbjerg Mølle	Dybdalsvej, 8800 Viborg	Viborg Kommune
Englerup Mølle	Englerupvej 66, 4100 Ringsted	Ringsted Kommune
Frederiksværk Polermølle	Krudtværksalleen 1, 3300 Frederiksværk	Halsnæs Kommune
Fussingø Mølle	Vasevej 10, Ålum, 8900 Randers,	Randers Kommune
Gudum Klostermølle	Klostermøllevej 4, 7620 Lemvig,	Lemvig Kommune
Gundestrup Mølle	Gundestrupvej 12, 5762 V. Skerninge	Svendborg Kommune
Gødding Mølle	Gødding Møllevej 31, Egtved	Vejle Kommune
Halkær Mølle	Hedegårdsvej, Bislev, Nibe,	Aalborg Kommune
Hammer Mølle	Hammer Møllevej 11, 7160 Tørring	Vejle Kommune
Handsted Mølle	Handstedvej 15, 8700 Horsens	Horsens Kommune
Holme Mølle	Nørre Næråvej 81, 5450 Otterup,	Nordfyns Kommune
Hopballe Mølle	Hopballevej 56,	Vejle Kommune
Katvad Mølle	Katvad Møllevej 1, Katvad, 8881 Thorsø	Favrskov Kommune
Kimmerslev Mølle	Dyndetvej 1, 4140 Borup	Køge Kommune
Kjerris Mølle	Molsvej 122, Femmøller, Ebeltoft	Syddjurs Kommune
Lax Mølle	Varnæsvej 35 a, 6200 Aabenraa	Aabenraa Kommune
Mattrup Mølle	Mattrupvej 6, 8765 Klovborg	Ikast-Brande Kommune
Mausing Mølle	Mausingvej 55, Mausing, 8620 Kjellerup	Silkeborg Kommune
Randrup Mølle	Randrupmøllevej 18, 8800 Viborg	Randers Kommune
Rugårds Mølle	Paddesøvej 7, Veflinge,	Nordfyns Kommune
Ry Mølle	Rodelundvej 2, 8680 Ry	Ry Kommune
Sandager Mølle	Smidstrupvej 56, 5400 Bogense	Nordfyns Kommune
St. Ryde Mølle	Ryde, 7500 Holstebro	Holstebro Kommune
Stenbjerg Mølle	Stennevej 79, 6200 Aabenraa	Aabenraa Kommune
Strids Mølle	Møllevænget, 4450 Jyderup	Holbæk Kommune
Tustrup Mølle	Fræervej 16, Fræer, 9520 Skørping	Rebild Kommune
Urte Mølle	Nielstrupvej 16, 5762 Vester Skerninge	Svendborg Kommune
Vestbirk Elværk	Søvejen, 8752 Østbirk	Horsens Kommune
Ørnbjerg Mølle	Stubbevej 2a, Dråby, 8410 Rønde	Syddjurs Kommune